

**OLD IBERIC TOPONYMY IN ROMANIAN TRANSLATION. APROPOS OF
TEODOR CORBEA'S DICTIONARY, DITIONES LATINAE CUM VALACHICA
INTREPRETATIONE**

Adrian Chircu, Assist. Prof., Hab. Dr., "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

*Abstract: This paper focuses on the Iberian toponyms found in **Dictiones latinae cum valachica interpretatione**, one of the oldest Romanian dictionaries written by Teodor Corbea, a scholar who lived in Transylvania at the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. The large number of Iberian urban toponyms caught our attention and compelled us to carry out a linguistic analysis of how Teodor Corbea created the dictionary entries by translating town names from Latin into Romanian. Throughout the dictionary, we also noticed the author's desire to share his vast knowledge, typical of European encyclopedism, with his readers. The inclusion of place name particularities in the dictionary helps us to better understand the endeavour of this Transylvanian writer as well as his broad cultural horizon and extensive linguistic knowledge.*

Keywords: Teodor Corbea, dictionary, Romanian Language, encyclopaedism, diachrony, Iberian Toponymy, Names of Cities, Middle Age

*„Corbea este [...] deschis culturii occidentale,
dovedindu-se, sub multe aspecte, un spirit modern.” (A.M. Gherman 2010: 47-48)*

0. Dintru început, trebuie să menționăm faptul că, în ultimii ani, lingviștii revin la preocupările diacronice de acum mai bine de un veac ale predecesorilor și își îndreaptă atenția spre scrierile de odinioară, încercând, prin intermediul unor studii amănunțite, să explice anumite fapte de limbă, care, astăzi, par firești, dar care au cunoscut o variație semnificativă, în trecut.

0.1. Astfel, un deosebit interes îl reprezintă inventarele lexicale cuprinse între scoarțele lucrărilor lexicografice (în special, dicționare ori glosare), care rămân, până în zilele noastre, mărturia ale unor vremuri apuse, dar care ilustrează strădania cărturarilor vremii de a echivala ori de a explica cât mai bine înțelesul cuvintelor.

1. Dintre vechile noastre dicționare bilingve [DLV, DLVI, LM ori LCLV], prin complexitate, se detașează cel al lui Teodor Corbea, **Dictiones latinae cum valachica interpretatione** [DLVI], care a stârnit, în permanență, interesul oamenilor de cultură, fie ei filologi (Crețu 1905), lexicografi (Seche 1966) ori istorici (Pop, Bolovan 2013: 159; Căndea 2012, *passim*).

1.1. Însă cel care a scos, prin strădania sa, dicționarul din colbul manuscriselor a fost Alin Mihai Gherman (Corbea 2001), bun cunoscător al vieții cărturarului ardelean (Gherman 2010) și al mediului cultural renaștant, în care și-a desfășurat activitatea (Gherman 2014, 2004a, 2004b, 2000-2001), care ținea să precizeze, în *Cuvântul înainte*, că „editarea textului lui Corbea ne-a pus în fața descoperirii uneia dintre cele mai complexe figuri ale culturii noastre vechi. Egal, în multe privințe, marilor săi contemporani, Dimitrie Cantemir și Stolnicul

Cantacuzino, Teodor Corbea se dovedește, la o atentă citire a dicționarului său, una din piesele esențiale în definirea umanismului românesc, de care s-a făcut abstracție până acum.” (Corbea 2001: XXI)

1.2. Considerăm că trebuie să semnalăm, în aceste rânduri preliminare, că Teodor Corbea este dator, în redactarea dicționarului, unor modele care circulau în epocă, dintre care se detașează lexiconul lui Albert Szenci Molnár (1604), pe care îl urmează îndeaproape. Filiația a fost semnalată, de altfel, și de către A. M. Gherman (2010: 66): „*Adevărata sursă este Dicționarul latin-maghiar¹ al lui Albert Szenci Molnár, care a fost el însuși sursă a lucrării lui Francisc Páriz Pápai, ceea ce explică suficient asemănările dintre Corbea și acesta.*”²

1.3. Întoarcerea înspre Apus a cărturarilor ardeleni nu este întâmplătoare, căci românii din Transilvania deprind, adesea, diferitele învățături occidentale prin intermediul scrierilor în limba latină, mult mai accesibile. Însă contextul cultural transilvănean nu e singular, căci, și în Moldova ori în Țara Românească, se simt deja influențe venite dinspre vestul Europei, care provoacă „*une première grande modification du système culturel antérieur, qui reproduisait, en très large part, les formes de la littérature slavo-byzantine.*” (Gherman 2014: 53)

1.3.1. E suficient să-i amintim pe contemporanii lui Teodor Corbea, Dimitrie Cantemir, Miron Costin și Constantin Cantacuzino, cei care au profitat din plin de cunoștințele cuprinse în cărțile occidentale, fie acestea religioase ori laice. Astfel, „*odată cu zorile modernității și cu reluarea legăturilor constante ale românilor cu latinitatea și cu lumea occidentală în general, slavonismul cultural cu toate aspectele sale apare tot mai mult ca un corp străin care se cuvenea eliminat.*” (Pop 2014: 41)

2. Prin studiul nostru, dorim să continuăm parcursul investigativ început anul trecut (Chircu 2013) și continuat în acest an (Chircu 2014), pentru observa modul în care Teodor Corbea, în dicționarul său, tâlmăcește în limbă românească toponimia iberică, puțin cunoscută la noi, în timpul lui, dar pe care se străduiește să o facă pe înțelesul contemporanilor săi. Astfel, cititorul român avea ocazia să localizeze mai bine orașele spaniolești, portugheze, catalane ori basce.

2.1. Sub raport formal, cărturarul transilvănean evită să adapteze la firea limbii române toponimele din Antichitatea latină, alegând o formulă destul de interesantă. Acesta, în perspectivă enciclopedică, recurge la un artificiu, ce caracterizează întregul lexicon. Mai precis, acolo unde nu reușește să cuprindă înțelesul cuvintelor, recurge la parafrază, ceea ce îi ajută pe posibii destinatari, să înțeleagă mai bine istoria occidentală, iar, pe noi, să observăm începuturile timide ale lexicografiei românești și stadiile de limbă de la sfârșitul veacului al XVII-lea, când cultura română se întorcea cu fața spre Occident.

În cele două studii ale noastre, amintite mai sus (Chircu 2013, 2014), am relevat particularitățile de limbă întâlnite în descrierea sau echivalarea toponimelor germanice, respectiv galice, fapt care a prilejuit o analiză judicioasă a redării acestora.³

2.2. De astă dată, ne vom apleca asupra explicațiilor referitoare la toponimele latinești (și/sau celte)⁴ din Peninsula Iberică, al căror număr este relativ însemnat⁵ și care ne ajută, pe

¹ A.M. Gherman (2010:66) consideră că Teodor Corbea s-a servit de una dintre edițiile 1621 și 1645. Mihai Alin Gherman (2014: 54) susține că „nous ne nous trouvons pas là en face d’une traduction fidèle, puisqu’il omet de nombreux articles que, probablement, il considérait dénués d’importance. La confrontation des listes des mots latins du dictionnaire de Szenci et de celui de Corbea nous révèle cependant que ce dernier a eu une attitude créatrice, tant à travers l’élimination de certains articles qu’à travers la sélection, dans le cadre des articles, de sens qui pouvaient trouver une équivalence en roumain.”

² Pentru posibile surse ale lui Albert Szenci Molnár, vezi Corbea (2001: 24), Gherman (2014: 54).

³ Pentru unele aspecte privitoare la toponimia antică italiană, a se vedea Gherman (2004: 99-100), care observă că „perspectiva europocentristă este dominată de imaginea unei Italii mult mai cunoscute decât alte regiuni.”

⁴ Pentru un inventar al acestora, a se vedea și Jana Doležalová (2007 *passim*).

de o parte, să înțelegem care erau cunoștințele românilor despre iberici și, pe de altă parte, să remarcăm vechile stadii de limbă.

2.3. Inventarul cuprinde următoarele toponime, inegal răspândite în regiunea de dincolo de Munții Pirinei: **Abula, -ae**: oraș al Țărei Hispaniei, p. 7 (azi Avila); **Accitana**: oraș în Hispania, p. 8 (în Antichitate, Urbs Accitana, Acci, Guadicium, Colonna Accitana, în Hispania Citerior, azi Guadix); **Aderco**: oraș al Țărei Spaniolești, p. 13; **Aebura**: oraș al Țărei Spanioliei, p. 18 (Caesaro-briga, Talabriga, Elbora, Ebor, azi Talavera de la Reina, în Toledo); **Agla**: oraș al Țărei Spanioliei, p. 25; **alaba** [sic !]: oraș al Țeltiberiei, p. 26 (provincie în Țara Bascilor, în bască Araba); **Alpesa**: oraș al Țărei Spanioliei, p. 32 (azi Albasa, în Catalonia, Lleida); **Anabis**: oraș al Țărei Spaniolești, p. 38; **Artigis**: oraș spaniolesc, într-alt chip sau cu alt nume Albania, p. 57 (Artigi, Artigi Julienses, azi Alhama de Granada); **Avella**: oraș al Spaniei, p. 64 (Vaccaeorum, azi La Avellà, Catalonia⁶); **Augusta**⁷: oraș [al] Spanioliei, p. 65; **augusta Emerita**: oraș de la Portugalia, p. 65 (Colonia Augusta Iulia Emerita, Augusta Emerita, azi Mérida, în Spania, provincia Extremadura); **Araduca**: oraș al Lusitaniei, p. 50 (azi Arzua⁸, în Portugalia⁹); **Barcino**: oraș de la Hispania, p. 70 (Barcelona, în Catalonia); **Bibilis**: oraș spaniolesc din care iaste Marțial, p. 74 (Augusta Bilbilis, în zona Zaragozei, în Hispania Tarraconensis, lângă Calatayud); **Bigerra**: oraș spaniolesc, p. 74 (Vigerra, azi Bogarra, Albacete); **Caesarea Augusta**: oraș spaniolesc, p. 81 (Colonia Caesarea Augusta, azi Zaragoza); **Calagurium**: oraș spaniolesc, p. 82 (Calaguris, un vechi oraș în Biscaya, azi Calahorra); **Cartegi**: oraș spaniolesc, p. 89 (azi Carteg); **Celtiaca**: oraș spaniolesc, p. 94 (Peñaflor ori Hornachuelos); **Compostella**: orașul lui Sveti Iacov în Țara Spanioliească, p. 118 (Campus Stellae, azi Santiago¹⁰ de Compostella); **Corduba**: oraș spaniolesc în care s-au născut Lucanus și Seneca, p. 133 (Colonia Patricia Corduba, capitala provinciei Bética, azi Cordoba); **Duria**: oraș spaniolesc și un râu, apă curătoare, p. 171; **Durias**: idem, p. 171 (Turia, lângă Valencia); **Egetesta**: oraș în Hispania, p. 176; **Emerita**: oraș al Hispaniei, p. 179 (Emerita Augusta, azi Mérida); **Harmantia**¹¹: oraș în Iberia, p. 228 (situat lângă râul Neoris); **Malaca**: oraș hispanienesc, p. 298 (azi Malaga); **Munda**: oraș în Țara Spanioliească, p. 318 (vezi bătălia de la Munda 17 martie 45, î.e.n., localitate situată în sud-vestul Peninsulei Iberice); **Numantia**: oraș spaniolesc, p. 332 (pe valea râului Duero, în nordul Spaniei, lângă Soria); **Octodurum**¹²: oraș hispanienesc, p. 340 (*-durum* ‘fortăreață, oraș

⁵ María Jesús Torrens Álvarez (2007: 189) precizează că odată cu „la conquista, los romanos trajeron un nuevo orden social, político, administrativo, militar y jurídico, nuevas divinidades y nuevas costumbres, avances técnicos en la arquitectura, el urbanismo y la agricultura, así como todo el desarrollo cultural y artístico del mundo grecolatino. Esta superioridad no sólo militar, sino, sobre todo, intelectual de los invasores provocó la veloz romanización del este y, en especial, del sur de Hispania, donde se concentraban importantes núcleos urbanos de población más culta y de nivel social más alto, lo que favoreció ma mejor acogida de la civilización romana.” Vezi și Rafael Cano 2005: 83-106.

⁶ În text, avem **Cathelonia**: parte a Țărei Spaniolești, p. 91; **Celtiberia**: ținut al țeltibereanilor, p. 94; **Hispania**: Țara Hispaniei, p. 234; **Iberia**: ținut în Hispania lângă apa Iberus, p. 241; **Lusitania**: ținut hispanienesc pre care îl chiamă Portugalia, p. 293.

⁷ Probabil același oraș cu următorul, căci, în Hispania, erau *Augusta Asturica/Asturica Augusta* (azi Astorga), *Augusta Firma* sau *Astigis (Ecija)*, *Augusta Cesarea* sau *Caesaraugusta* (Zaragoza), *Augusta Emerita* (Merida), *Augusta Bilbilis* (aproape de Calatayud, la sud-vest de Zaragoza).

⁸ Unii geografi de odinioară (De Baudran 1750 : 104) susțin că ar fi vorba despre Guimaranes.

⁹ În text, apar și numele unor ținuturi iberice (de exemplu, **Betica**: ținut al Țărei Spaniolești, p.73; **Contestanea**: ținut al Hispaniei, p. 129) ori râuri (de pildă, **Betis**: râu al Hispaniei, p.73).

¹⁰ *Santiago* trimite la *Sanctu Jacobu*.

¹¹ Teodor Corbea nu preia bine toponimul de la Albert Szenci Molnár (1604), unde figurează **Harmastis: Varos Iberiaba**.

¹² Se pare că are înțelesul de ‘cea de-a opta cetate’. Vezi și alt toponim iberic *Centobriga* ‘prima cetate’ sau ‘cea de-a o suta cetate’ (puțin probabil). Pentru acest ultim exemplu, vezi Churchin (1996: 46). Alte finformații găsim în De Hoz (2010: 36). Sufixoidul *-briga*, apare în structura multor toponime iberice, dintre care semnalăm *Flaviobriga* (Castro Urdiates, în Cantabria Spania), *Arcobriga* (lângă Braga, Portugalia), *Caetobriga* (Setúbal, Portugalia), *Talabriga* (Lamas do Vouga, Portugalia), .

fortificat')¹³; **Olyssippo**: oraș în țarmurile mării în Portugalia, p. 344 (Municipium Cives Romanorum Felicitas, Julia Olisippo, Ulyssippo, azi Lisabona); **Osca**: oraș spaniolesc, p. 350 (Urbs Victrix Osca, la Strabon, Ileoscan, azi Huesca, pe Valea Ebrului); **Palantia**: oraș spaniolesc, p. 354 (Pallantia, la Strabon și la Ptolemeu, inclusă în Hispania Tarraconensis, azi Palencia); **Pallantia**: oraș spaniolesc, p. 355 (probabil același cu cel de dinainte); **Saguntus**: oraș hispanienesc care l-au sfârșit Hanibal, p. 448 (Saguntum, azi Sagunto, în valenciană Sagunt, lângă Valencia, pe Costa del Azahar); **Scalabis**: oraș lusitanienesc într-alt nume Praesidium Iulium, p. 454 (Scallabi Castrum, Scolabis, azi Santarém, în Portugalia); **Segobrida**: oraș mare (cap) în Teltiberia în Țara Spaniolescă, p. 461 (un compus de la *sego* 'victorie' și *-briga*¹⁴ 'cetate', azi Segóbriga); **Sentica**: oraș în Țara Spaniolescă, p. 463 (azi Zamora); **Sergis**¹⁵: nume al maslinului; item: oraș spaniolesc căruia alt nume îi iaste Fama Iulia, p. 465; **Sisapo**: oraș în Hispania, p. 472 (azi, probabil, Bienvenida); **Subur**: oraș în Țara Spaniolescă, p. 492 (azi Sitges); **Tarracon**: vide **Tarracon**, un oraș vestit în Hispania a căruia toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505 (Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco, Colonia Victrix Togata, Colonia Julia Victrix Tarraconensis, azi Tarragona, în sudul Cataluniei); **Tarracona**¹⁶: orașul volucuseanilor al Țării Spaniolești, acum Arrago să zice, p. 505 (azi Aragón); **Toletum**: oraș mare în Hispania, p. 518 (azi Toledo); **Valentia**¹⁷: tărie, puteare; item: un munte [sic !] în Țara Spaniolescă, p. 532 (azi Valencia); **Visuntio vel Visontium**: un oraș hispanienesc, altul burgundiesc, p. 544 (azi Vinuesa, în provincia Soria); **Ullisippo**¹⁸: **Ulyssippo**, Strabonis vulgo Lisbona oraș în Țara Hispaniei, p. 546.

2.4. În perspectivă lingvistică, se remarcă, în primul rând, variația formală a numelui ținutului iberic, trădând nu numai o instabilitate în ceea ce privește adaptarea la limba română (**Abula, -ae**: oraș al Țărei Hispaniei, p. 7; **Aderco**: oraș al Țărei Spaniolești, p. 13; **Aebura**: oraș al Țărei Spanioliei, p. 18; **Alpesa**: oraș al Țărei Spanioliei, p. 32; **Avella**: oraș al Spaniei, p. 64; **Compostella**: orașul lui Sveti Iacov în Țara Spaniolescă, p. 118; **Egetesta**: oraș în Hispania, p. 176; **Munda**: oraș în Țara Spaniolescă, p. 318; **Sisapo**: oraș în Hispania, p. 472; **Ullisippo**: **Ulyssippo**, Strabonis vulgo Lisbona oraș în Țara Hispaniei, p. 546), ci și o preluare a mai multor surse, dată fiind diversitatea denumirilor (Spania, Hispania, Iberia, ultimul având un sens mai restrâns și denumind teritoriul din jurul râului Ebru). Ar putea fi luată în considerare, de asemenea, și nevoia de nuanțare a intrărilor de dicționar.¹⁹

2.4.1. Dintre numele de ținuturi ale Peninsulei Iberice (se pare că acesta cunoaștea, în epocă, o întrebuintare relativ redusă), în afara Spaniei, mai sunt amintite (Portugalia,

¹³ Suffixoid de origine celtică, semnalat în toate zonele populate cu celți (*Boiodurum, Serviodurum*, în Germania de Sus; *Brivodurum, Divodurum, Icciodurum, Autessiodurum*, în Galia; *Mutudurum*, în Celtiberia). Are același înțeles ca și *-dunum* sau *-rate*. Pentru alte detalii, vezi Rostaing (1965: 37-45), Kruta (1993: 25-26), Graur (1972: 74) și Churchin (1996: 46-47).

¹⁴ Pentru mai multe informații, vezi Rostaing (1965: 38) și Churchin (1996: 46)

¹⁵ La Albert Szenci Molnár (1604), figurează **Sérgia**: *Olyxfa neme; Item, egy Spaniol Varos, kinec mas neve; Fama Iulia*.

¹⁶ La Albert Szenci Molnár (1604), e glosat **Tarraco**: *Spaniol Orßagy varos, Moftan Aragonnac mondatic*.

¹⁷ Corbea nu preia corect informația de la Albert Szenci Molnár (1604) **Valentia**: *Eró, batalom, Item, egy varos Spaniol orßägba*.

¹⁸ Albert Szenci Molnár (1604) inventariază o altă formă (fără geminată) **Vlyssippo**: *Spaniol Orßagy varos*.

¹⁹ Variația sinonimică și/sau formală a numelui ținutului iberic e datorată, în mare măsură, fidelității față de lexiconul lui Albert Szenci Molnár (1604). Dăm, spre exemplificare, toponimele hispanice care încep cu literele A și B: **Abula**: *Városa Spaniolorßagnac* 'oraș al Spaniei'; **Accitana**: *Városa Hispanianac* 'oraș din Hispania'; **Aderco**: *Városa Spaniolorßagnac* 'oraș al Spaniei'; **Aebura**: *Városa Spaniolorßagnac* 'oraș al Spaniei'; **Alaba**: *Városa Celtiberia nac* 'oraș al Celtiberiei'; **Alpesa**: *Városa Spaniolorßagnac* 'oraș al Spaniei'; **Anabis**: *Városa Spaniol or ßagnac* 'oraș al Spaniei'; **Artigis**: *spaniol varos mas nevel Albania* 'oraș spaniol/spaniolesc cu alt nume Albania'; **Avella**: *spaniol város* 'oraș spaniol/spaniolesc'; **Augusta**: *spaniol város* 'oraș spaniol/spaniolesc'; **augusta Emerita**: *Portugaliai város* 'oraș din Portugalia'; **Araduca**: *varos Lusitanianac* 'oraș al Lusitaniei'; **Barcino**: *Hspàniai [sic!] város* 'oraș din Hispania'; **Bilbilis**: *Spaniol varos, mellybólvalo az Martialis* 'oraș spaniol din care este Martialul'; **Bigerra**: *Spaniol varos* 'oraș spaniol/spaniolesc'.

Celtiberia, Iberia, Lusitania: **augusta Emerita**: oraș de la Portugalia, p. 65; **alaba** [sic !]: oraș al Țeltiberiei, p. 26; **Araduca**: oraș al Lusitaniei, p. 50; **Harmantia**: oraș în Iberia, p. 228).

2.4.2. Uneori, mai apar și confuzii de situare, cum este cazul Lisabonei, pe care o plasează când în Portugalia, când în Spania. (**Olysippo**: oraș în țărmurile mării în Portugalia, p. 344; **Ullisippo**: **Ulyssippo**, Strabonis vulgo Lisbona oraș în Țara Hispaniei, p. 546).

2.5. Variația constatată în cazul denumirii regatului Spaniei, apare ca firească, în ceea ce privește formarea adjectivelor ce au drept bază derivativă numele acestei țări. Prin urmare, avem următoarele adjective etnonimice, majoritatea determinând substantivul *oraș*: **Artigis**: oraș *spaniolesc*, într-alt chip sau cu alt nume Albania, p. 57; **Malaca**: oraș *hispanienesc*, p. 298; **Octodurum**: oraș *hispanesc*, p. 340. Menționăm tot ca adjectiv etnonimic pe *lusitanienesc* **Scalabis**: oraș *lusitanienesc* într-alt nume Praesidium Iulium, p. 454.

2.6. Pe lângă determinarea adjectivală etnonimică, avem și determinare calificativă (**Segobrida**: oraș *mare* (cap) în Țeltiberia în Țara Spaniolescă, p. 461; **Tarracon**: vide **Tarracon**, un oraș *vestit* în Hispania a căruia toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505), dar și una nominală (Ac sau G: **Egetesta**: oraș în Hispania, p. 176; **Emerita**: oraș al Hispaniei, p. 179), toate evidențiind strădania lui Teodor Corbea de a-și nuanța și de a-și varia explicațiile. Alteori, Teodor Corbea alternează prepozițiile cu acuzativul (*în/de la*), amândouă cu valoare locativă, sensul suplimentar (de proveniență) al prepoziției compuse *de la* fiind anulat (**Accitana**: oraș în Hispania, p. 8; **Barcino**: oraș *de la* Hispania, p. 70).

2.7. În unele situații, aduce lămuriri complementare, diferit structurate, care să contribuie la o mai bună localizare a toponimului înregistrat, legându-l, uneori, de numele unei personalități din Antichitate, al unui loc sau al unui eveniment. În acest caz, adjuncții sunt de tip nominal (nume comun): **Artigis**: oraș *spaniolesc*, într-alt chip sau cu alt nume Albania, p. 57; **Bibilis**: oraș *spaniolesc* din care iaste Marțial, p. 74; **Compostella**: orașul lui Sveti Iacov în Țara Spaniolescă, p. 118; **Olysippo**: oraș în țărmurile mării în Portugalia, p. 344; **Saguntus**: oraș *hispanienesc* care l-au sfârșit Hanibal, p. 448; **Tarracona**: orașul volucuseanilor al Țării Spaniolești, acum Arrago să zice, p. 505.

2.7.1. Alteori, Teodor Corbea consideră că trebuie aduse clarificări suplimentare, făcând apel la sintagme nominale, precum (*într-/ cu*) *alt chip* și *alt nume* (**Artigis**: oraș *spaniolesc*, *într-alt chip* sau *cu alt nume* Albania, p. 57; **Scalabis**: oraș *lusitanienesc* *într-alt nume* Praesidium Iulium, p. 454).

2.8. Semnalăm, de asemenea, și alte particularități ale textului corbean, întâlnite nu numai la acest autor, ci și la alții, la sfârșitul veacului al XVII-lea, când, în limba română, începeau să se cristalizeze normele limbii literare. În privința morfologiei, observăm că autorul oscilează în formarea genitivului substantivului *țară* care, este folosit mai ales cu forma mai veche *țarei* (**Anabis**: oraș al Țarei Spaniolei, p. 38), cea nouă, *țării* fiind mai rară (**Tarracona**: orașul volucuseanilor al Țării Spaniolești, acum Arrago să zice, p. 505), semn că cea din urmă încă nu se impusese în graiul autorului dicționarului. Tot la nivel morfologic, avem încadrarea verbului *a sfârâma* la conjugarea a IV-a (respectiv *a sfârâmi*, frecvent întâlnit în graiurile din Ardeal; de pildă, astăzi avem *a sfârâni* ‘a lua boabele de pe știuletele de porumb’; vezi Frățilă 1982: 136).

2.9. În general, substantivul *oraș* este nedeterminat (**Malaca**: oraș *hispanienesc*, p. 298), însă avem, mai rar, și determinare definită (**Tarracona**²⁰: orașul volucuseanilor al Țării Spaniolești, acum Arrago să zice, p. 505) ori nedefinită (**Tarracon**: vide **Tarracon**, un oraș

²⁰ La Albert Szenci Molnár (1604), e glosat **Tarraco**: *Spaniol Orßagy varos, Moftan Aragonnac mondati*.

vestit în Hispânia a căruia toată vecinimea Tarracomenes să chiiamă, p. 505), datorate determinantilor.

2.9.1. Într-un alt exemplu, *un* are valoare de adjectiv pronominal nehotărât (**Visuntio vel Visontium**: *un* oraș hispanienesc, altul burgundiesc, p. 544), la dezambiguizarea valorii sale morfologice contribuind proumele nehotărât *altul*.

2.10. Se pot decela și alte caracteristici flexionare, dintre care amintim prezența hiatului [i] [a], în structura numelui de ținuturi iberice (**Harmantia**: oraș în *Iberia*, p. 228 ; **augusta Emerita**: oraș de la *Portugalia*, p. 65), la care se adaugă: apariția diftongului [ja], firească, în epocă, la unele verbe (**Tarracon**: vide **Tarracon**, un oraș vestit în Hispânia a căruia toată vecinimea Tarracomenes să *chiiamă*, p. 505) și forma verbală de indicativ, prezent, *iaste*: (**Bilbilis**: oraș spaniolesc din care *iaste* Marțial, p. 74).

2.11. Subordonatele atributive (determinative) sunt mai rare, ceea ce subliniază că autorul nu considera întotdeauna că e necesar să dea informații suplimentare, așa cum, adeseori, le oferea când era vorba despre toponimia germanică (Chircu 2013): **Corduba**: oraș spaniolesc în care s-au născut *Lucanus* și *Seneca*, p. 133 **Bilbilis**: oraș spaniolesc din care *iaste* Marțial, p. 74. În constituirea propozițiilor relative, am remarcat câteva sintagme în care relativul este greșit sau atipic întrebuințat: **Saguntus**: oraș hispanienesc care l-au sfârșit Hanibal, p. 448 (omiterea morfemului *pe* la *Ac*); **Sergis**: nume al maslinului; item: oraș spaniolesc căruia alt nume îi iaste *Fama Iulia*, p. 465 (folosirea dativului în locul genitivului ...*al cărui nume este...*); **Tarracon**: vide **Tarracon**, un oraș vestit în Hispânia a căruia toată vecinimea Tarracomenes să *chiiamă*, p. 505 (utilizarea pronomelui relativ cu marcator pronominal (-*a*), în loc de ...*a cărui toată vecinimea...*).²¹

2.12. La nivel lexical, nu am observat, în definițiile de dicționar ale toponimelor latinești din Peninsula Iberică, cuvinte deosebite. Am reținut totuși substantivul *vecinime*, prezent în penultimul enunț de sub **2.10.**, a cărui atestare, în coloanele DLR XVIII (2010: 212), este mult mai târzie. Tot ca o particularitate lexicală, avem adjectivul *curătoare*, în a cărui bază derivativă se păstrează forma etimologică (de la verbul latinesc *curro*, -*ere*), frecvent întâlnită și în alte texte, iar nu cea analogică (*curgătoare*).

3. Prin demersul nostru, am evidențiat unele particularități de limbă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, perioadă în care se conturau normele limbii literare (Gheție 1997: 269), iar cultura română se afla, din ce în ce mai mult, sub înrâurirea celei occidentale. Am observat adesea nu numai gustul pentru detaliu al învățatului ardelean, ci și efortul său de a explica, într-o curată limbă românească, toponimele înregistrate de/preluate de la Albert Szenci Molnár. Ezitățile în folosirea limbii române sunt firești și nu ies din tiparele perioadei în care a apărut dicționarul, căci sunt întâlnite și la alți autori. Prin urmare, acestea nu învederează numai truda sa de a tălmăci cât mai bine cuvintele inserate în filele dicționarului, ci și variația formală și funcțională a diferitelor părți de vorbire.

Bibliografie

a) studii, articole și izvoare:

Cantemir, Dimitrie (1988), *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită și studiu introductiv de P. Panaitescu și Ion Verdeș, postfață de Elvira Sorohan, Iași, Editura Junimea.

Cândea, Virgil et alii (2012), *Istoria Românilor*, vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601-1711/1716*), ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică.

²¹ Pentru realizarea complexă a unor propoziții relative în limba veche, vezi Stan 2013: 70. Construcția apare și la Cantemir (1988: 330) „...nu știm încă pentru alt oarecine (*a căruia* nume l-am uitat) aminte să le fie...”

Cano, Rafael (coord.) (2005), *Historia de la lengua española*, 2ª edición, Barcelona, Editorial Ariel.

Chircu, Adrian (2014), *French Town Names in Old Romanian Writings: Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione/ Nume de orașe francești în vechi scrieri românești: Teodor Corbea, Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, în Iulian Boldea (ed.), *Globalization and Intercultural Dialogue. Multidisciplinary Perspectives*, section *Language and Discourse*, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, p. 21-32.

Chircu, Adrian (2013), *Toponymia urbana medievalia europea. Observation on the translation of European town names in Teodor Corbea's Dictionary, Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, în Iulian Boldea (coord.), *Studies on literature, discourse and multicultural dialogue. Section Language and discourse*, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI, p. 27-38.

Churchin, Leonard A. (1996), *Five celtic town-names in Central Spain*, în *Habis*, 27, Sevilla, Universidad de Sevilla, p. 45-47.

Crețu, Gr. (1905), *Cel mai vechiu dicționar latino-românesc de Teodor Corbea (Manuscript de pe la 1700)*, extras, București, Tipografia „Voința Națională”.

De Baudran (1750), *Dictionnaire Géographique Universel, contenant une description exacte des États, Royaumes, Villes, Forteresses, Montagnes, Caps, Îles, Presqu'îles, Lacs, Mers, Golfes, Détroits, & c. De l'Univers, le tout tiré du Dictionnaire Géographique Latin, poussé plus loin qu'aucun qui ait paru jusques ici en François*, Utrecht-Amsterdam, François Halma et Guillaume van de Water Marchands Libraires.

De Hoz, Javier (2010), *Historia lingüística de la Península Ibérica en la Antigüedad*, vol. I (*Preliminares y mundo meridional preromano*), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Doležalová, Jana (2007), *Observaciones sobre la toponimia española* (Disertație de masterat), Praga, Facultatea de Filozofie, accesibilă la adresa http://is.muni.cz/th/74357/ff_m_b1/DP-Observaciones_sobre_la_toponimia_espanola.pdf.

Frățilă, Vasile (1982), *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavei*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara.

Frâncu, Constantin (2009), *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg.

Gherman, A. M. (2010), *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.

Gherman, Alin Mihai (2004a), *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, București, Editura Enciclopedică.

Gherman, Alin-Mihai (2004b), *Literatură română din Transilvania între preluminism și preromantism*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.

Gherman, Mihai (2000-2001), *Lexicografie și gramatică în dicționarul lui Teodor Corbea*, în *Dacoromania*, V-VI, p.161-164.

Gherman, Mihai-Alin, (2014), *En marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea*, în *Dacoromania*, XIX, nr. 1, p. 48-59.

Gheție, Ion (coord.) (1997), *Istoria limbii române literare. Epoca veche*, București, Editura Academiei Române. (ILRV)

Graesse, Johann Georg Theodor (1909), *Orbis Latinus*, Berlin, Richard Carl Schmidt & Co, <http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/orblatc.html>

Graur, Al. (1972), *Nume de locuri*, București, Editura Științifică.

Kruta, Venceslas (1993), *Les Celtes*, sixième édition corrigée, Paris, Presses Universitaires de France.

Pop, Ioan-Aurel, (2014), *Locul românilor în Europa - la confluența Occidentului latin cu Orientul bizantin*, în *Rostiri Academice Românești*, Cluj-Napoca, Editura Eikon.

Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, (2013), *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Eikon.

Rostaing, Charles (1965), *Les noms de lieux*, Paris, Presses Universitaires de France.

Seche, Mircea (1966), *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I (*de la origini până la 1880*), București, Editura Științifică.

Stan, Camelia (2013), *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București.

Silgo Gaughe, Lluís (2013), *Estudio de Toponimia Ibérica. La Toponimia de las fuentes clásicas, monedas e inscripciones*, Madrid, Editorial Vision Libros.

Torrens Álvarez, María Jesús (2007), *Evolución e historia de la lengua española*, Madrid, Arco Libros Editorial.

b) *dicționare:*

Corbea, Teodor (2001), *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ed. Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium. [DLVI]

Dasypodius, Petrus (1653), *Dictionarvm latino-germanicum et germanico-latinum*, ediția nova, Francofurti, Typis Matthaei Kempferi. [DLG]

*** (2008), *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, ed. Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române. [DVL]

*** *Dicționarul limbii române*, tom. XVIII (V-Vizurină), București, Editura Academiei Române, 2010. [DLR]

Gaffiot, Félix (1967), *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris, Éditions Hachette. [DILR]

Guțu, G. (1983), *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică. [DL-R]

*** (1930), *Il „Lexicon Marsilianum”*, dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII, ed. Carlo Tagliavini, București, Cultura Națională. [LM]

Lemprière, John (1820), *A Classical Dictionary; Containing a Copious Account of All the Proper Names mentioned in Ancient Authors*, the Eleventh Edition, Corrected, London, T. Cadell and W. Davies. [LCD]

Maior, Grigore (2001), *Institutiones Linguae Valachicae - Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*, ed. Alin-Mihai Gherman, vol. I-II, Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. [LCLV]

Pápai, Francisco Párisz (1767), *Dictionarium latino-hungaricum et hungarico-latinum*, Cibinii, Samuelis Sárdi Typographi. [DLH]

Szenci Molnár, Albert (1604), *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenus nvsqvam editvm; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam*, Noribergae, Procurante Elia Hvterro Germano (ediție anastatică ulterioară, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990), <https://www.google.ro/#q=albert+molnar+dictionarium+latinoungaricum+on+line&tmb=bks> [DLU]